

О. В. ГУДКОВА

Поселення перших століть нашої ери в степах Північно-Західного Причорномор'я

До недавнього часу поселення перших століть нашої ери в степах від Південного Бугу до Пруту та Дунаю були відомі в основному з розвідок. В історії землеробського населення цієї території спостерігався хіатус, що охоплював період від часу існування поселень IV—III ст. до н. е. (наприклад, Південне, Миколаївка на Дністровському лимані, Градениці та ін.) до появи пам'яток черняхівського типу. Розрив становив 300—400 років залежно від того, відносити нижній хронологічний рубіж черняхівської культури до II чи до III ст. н. е.

Появу в степах населення черняхівського (або подібного йому) типу звичайно пояснювали його просуванням з півночі, з лісостепу. Раніше всі пам'ятки першої половини I тисячоліття н. е. сприймалися як єдине ціле. Питання про належність їх до черняхівської культури дослідники вирішували по-різному¹, загальноновизнаним було їх співвідношення лише з черняхівськими. Тепер внаслідок розширення археологічних досліджень у степах на захід від Дністра виникла можливість деякого уточнення історії землеробського населення в римський час. На початку 60-х років М. М. Шмаглій вперше по-новому розглянув це питання. На основі матеріалів своїх розвідок на захід від Дністра в Кілійському та Татарбунарському районах Одеської області він поділив знайдені тут поселення згідно з характером зібраної на них кераміки на античні та черняхівські². Але думка про можливість такого розчленування не була ним ні спеціально розвинута, ні аргументована. Неоднорідність пам'яток першої половини I тисячоліття н. е. в приморській частині межиріччя Дністра та Дунаю відмічав також І. Т. Черняков. Усі відомі тут поселення цього часу він відніс до черняхівських, але половину з них (61 із 124) виділив в особливу групу. На них, за його даними, знайдено лише уламки римських амфор II—III ст. н. е., але відсутня гончарна сіроглиняна кераміка, характерна для поселень черняхівського типу³. Вивчення належності цих пам'яток до черняхівських було піддано критиці⁴. Спостереження М. М. Шмаглія продовжила Н. М. Кравченко, яка в Кілійському та Ізмаїльському районах Одеської області з п'ятнадцяти пам'яток першої половини I тисячоліття н. е. лише чотири віднесла до черняхівських⁵. Інші відрізнялися від черняхівських і з деякою долею ймовірності були зіставлені з римськими шарами Тіри та Ольвії.

Суцільні розвідки, які проводили в Задніпров'ї в Саратовському, Кілійському, Арцизькому, Білгород-Дністровському районах та част-

¹ Гудкова А. В. К истории культурной атрибуции памятников черняховского типа в степной зоне СССР. — МАСП, 1979, вып. 8.

² Шмаглій Н. М. Разведка в зоне строительства Придунайской (Татарбунарской) оросительной системы в 1963 г. — КСОГАМ за 1963 г., 1963, с. 51.

³ Черняков И. Т. Памятники черняховской культуры в приморской части междуречья Дуная и Днестра (материалы к археологической карте). — МИА, 1967, № 139, с. 197—204.

⁴ Махно Е. В. Об основных задачах картографирования черняховской культуры в связи с выделением локальных вариантов. — КСИА АН СССР, 1970, вып. 121, с. 61.

⁵ Кравченко Н. М. К изучению памятников черняховского типа в степях Северо-Западного Причерноморья. — МАСП, 1971, вып. 7, с. 65—70.

ково на території інших районів⁶, а також аналіз матеріалів інших дослідників повністю підтвердили існування двох різних груп поселень першої половини I тисячоліття н. е. Одна з них — давно відомі пам'ятки черняхівського типу, друга — більш ранні, що в хронологічному відношенні передують черняхівським. До недавнього часу відомості щодо останніх були дуже обмеженими. Становище дещо змінилося після того, як в 1975 р. почалися стаціонарні розкопки на поселенні та могильнику Молога II, що велися чотири роки⁷. Уперше став відомим новий матеріал в комплексі, в результаті вивчення якого стало можливим виділити пам'ятки дочерняхівського типу.

Молога II розташована на західному березі Дністровського лиману в 15 км на північ від стародавньої Тіри. Одночасність існування поселення і могильника, що територіально змикаються, доводить повна ідентичність керамічного та речового матеріалу. Тому дату могильника, яку встановили по багатьох хронологічно чітко визначених речах, можна поширити також на поселення. Основою датування могильника є металеві прикраси. Аналіз їх показав, що могильник функціонував протягом всього II ст. н. е.⁸ Можливо, що його хронологічні рамки навіть дещо ширші і його можна датувати кінцем I—початком III ст. н. е. Червонолаковий римський посуд з поселення та могильника має ту саму дату. Час існування пам'ятки визначається також знахідкою на поселенні двох римських монет. У шарі виявлено динарій Антоніна Пія (138—161 рр.), а на поверхні — тирський дупондій імператора Коммода (180—192 рр.) початку його влади⁹.

Поселення Молога II щільно забудоване кам'яними будинками. Спосіб їх побудови та деталі плану нічого не дають для датування і визначення культурної належності пам'ятки, тому що мають аналогії як пам'ятки черняхівського типу на всій території від Дніпра до Дунаю (наприклад, на сході цієї зони — поселення на Інгульці, а на заході — Фурманівка I), так і на пам'ятках рубежу ери і перших століть нашої ери (наприклад, «пізньоскіфські городища» нижнього Дніпра, Петухівка II, Радсад та ін.).

Будинки Мологи споруджено в традиціях кам'яного домобудівництва місцевого населення Північного Причорномор'я.

Керамічний комплекс складається з уламків римських амфор, ліпного посуду, кружальних сіроглиняних посудин (лощених, нелощених та шерехатих) і незначної кількості гончарного червоноглиняного і червонолакового посуду, звичайного для римських шарів у містах Північного Причорномор'я. Кількісне співвідношення цих груп кераміки подано в таблиці. Серед амфор повністю відсутні форми рубежу ери — I ст. н. е. (немає жодної двохствольної ручки). Лише поодинокі ніжки можна віднести до кінця I ст. Із більш пізніх амфор звичайними знахідками є червоноглиняні з жолобчастими вінцями та реберчатими в розрізі ручками, що відносяться до II—III ст. н. е.¹⁰ Масова знахідка — уламки світлоглиняних вузькогорлих амфор II—III ст., очевидно, їх більш ранніх варіантів. У червоноглиняній кераміці по фрагментах можна визначити одноручні глеки на високому піддоні¹¹. Є вінця великих тазів або корчаг. Крім того, виявлено уламки античних дворучних каструль з тулубом, вкритим горизонтальним рифленням. Дрібний посуд представлено в основному фрагментами червоноглиня-

⁶ Кравченко Н. М. Пам'ятники черняхівського типу в Буджакской степи. — В кн.: Археологические исследования на Украине 1965—1966 гг. Киев, 1967, вып. 1, с. 227.

⁷ Гудкова А. В. Поселение и могильник римского времени Молога II. — В кн.: АС в 1975 году. М., 1976, с. 319; Гудкова А. В. Раскопки поселения и могильника римского времени Молога II. — АС в 1976 г. М., 1977, с. 285.

⁸ Гудкова А. В., Руссова А. В. Металлические украшения из могильника римского времени Молога II. — В кн.: Исследования по античной археологии Юго-Запада УССР. Киев, 1980, с. 17.

⁹ Приналежність монет визначив П. С. Карішківський.

¹⁰ Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора. — МИА, 1960, № 83, табл. 37, 91 б, 93.

¹¹ Бураков А. В. Козьмирское городище рубежа и первых столетий нашей эры. — Киев, 1976, с. 101, табл. X, 17, 18.

Таблиця. Співвідношення груп кераміки на пам'ятках Задністров'я (в %)

Група	Дочерняхівські пам'ятки			Пам'ятки черняхівського типу			
	Молога	Вовча Балка	Холмське	Холмське	Главани	Дракуля	Фурманівка
Амфори	66	32,4	40	20	3,8	21,8	27
Червоноглиняна гончарна	3	3,3	3	5	2,1	1,8	2
Сіроглиняна гончарна	12	8,1	3	58	91,7	61,5	68
Ліпна	13	56,2	54	17	2,4	14,9	3

них та червонолакових чаш та мисок, овальних рибних блюд та кубків. Уся ця кераміка, що не має ознак місцевої культури, і амфори характеризують час існування поселення, його економічні та культурні зв'язки. Сіроглиняна гончарна кераміка, можливо, в етнокультурному відношенні дещо більш інформативна. Але це її значення значною мірою занижено тим, що вона є явищем провінціалістичної культури. Навряд чи викликає сумнів думка про те, що саме ліпний посуд, безумовно створюваний на місці, найбільш консервативний за своїми ознаками, має головне значення для встановлення місцевих ознак в керамічному комплексі. Проте в побутовому посуді Мологи кількісно він переважає.

Велике значення для визначення культурного вигляду мешканців поселення Молога має поховальний обряд. На могильнику цього поселення знайдено земляні склепи з колективними похованнями з трупопокладенням та поодинокі поховання в простих ґрунтових ямах. Поховання в склепах здійснювали протягом довгого часу, про що свідчить зсув кістяків, раніше похованих. Виявлено також поховання в дерев'яних обкладниках, імітуючих гроби, на органічній підстилці та з покриттям з кусків кори. Частину похованих покладено прямо на долівку. Склепи не були пограбованими, і в них знайдено численний поховальний інвентар: римську червонолакову та місцеву ліпну кераміку, металеві прикраси (фібули, підвіски, амулети, кільця, дзвоники та ін.), намисто, скляні бальзамарії, дерев'яну піксиду з білилами, грудочки рум'ян, ножі, бруски. Не заглиблюючись в аналіз поховального обряду, слід констатувати, що він знаходить багато аналогій як в деталях, так і в загальних рисах в Північному Причорномор'ї на могильниках місцевого населення римського часу від Боспора до Ольвії та в Криму (некрополі Кеп, Тірітаки, Фанагорії, Чорнореченський могильник, Золота Балка, Тузли, Скалисте III, Завітне, Козирка). Слід особливо відмітити, що найбільш яскраві та численні аналогії інвентарю поховань та поховального обряду дають скіфські пам'ятники, наприклад Золота Балка. Поховальний ритуал мешканців Мологи з черняхівським не має нічого спільного.

Культурний вигляд мешканців Мологи відповідає нашим уявленням про жителів сільськогосподарської околиці великих міст римського часу в Північному Причорномор'ї. Це населення знаходилося під впливом античної цивілізації, а його матеріальна культура лише частково зберігала свої специфічні риси. У зв'язку з тим, що Молога — поки що єдина розкопана пам'ятка цього часу, її матеріали деякою мірою сприяли виявленню в степах дочерняхівських поселень.

Аналіз матеріалів розвідок у степовому Задністров'ї дає можливість попередньо виділити з числа відомих у межах степової частини Одеської області приблизно півтисячі пам'яток першої половини I тисячоліття н. е., близько 130 поселень, подібних за ліпною керамікою до Мологи. Але ці цифри не остаточні. Проведений останнім часом спеціальний огляд ряду поселень, які були віднесені раніше до черняхівського типу, довів помилковість цього визначення. Без перевірки матеріалів усіх пам'яток I тисячоліття н. е. робити висновок про кількісну від-

повідність об'єктів обох груп було б передчасно. Поки що розвідки дають більше матеріалів про пам'ятки, подібні до Мологи. Нещодавно Ізмаїльська новобудовна експедиція провела дослідження ще кількох пам'яток дочерняхівського типу. Одна з них, Вовча Балка, розташована на корінному березі Дунаю в Ізмаїльському районі¹², друга — Холмське II — на плато та в верхній частині схилу на правому березі р. Ташлик при її впадінні в озеро Китай (Арцизький район)¹³. У 1979 р. вивчалися поселення Старі Трояни III на західному березі озера Китай та поселення Главани IV на правому березі р. Алияга, відомі раніше як поселення з римськими амфорами.

Сучасний рівень знань дає можливість проаналізувати кераміку цих пам'яток. Оскільки вони виділені нами із сукупності пам'яток черняхівського типу в степу, то звідси впливає необхідність порівняти матеріал обох груп пам'яток. Вони мають однаковий склад керамічного комплексу: римські амфори, сіроглиняний та червоноглиняний гончарний посуд, ліпні посудини. На пам'ятках перших століть нашої ери кількість амфор дуже велика (таблиця), що добре помітно, якщо навіть не брати до уваги Мологу, розташовану поряд з Тірою. Слід нагадати, що І. Т. Черняков відмічав наявність саме римських амфор у підйомному матеріалі на цих пам'ятках. Це дійсно так. При огляді їх під час розвідки привертає увагу велика кількість уламків амфор. На поселеннях черняхівського типу, що розкопані в степах Задністров'я, амфори становлять значно меншу частину керамічного комплексу (таблиця). Мінімальна кількість амфор на дочерняхівському поселенні Вовча Балка дорівнює 32,4%, а максимальна — на поселенні черняхівського типу Фурманівка I — 27,86%.

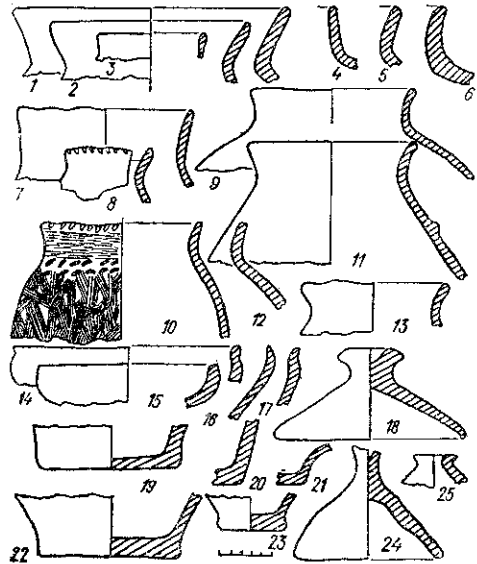
Сіроглиняний гончарний посуд на пам'ятках обох груп багато в чому однаковий. Подібність спостерігається в ряді форм, характері глиняного тіста, прийомів формовки, обпалювання та способів обробки поверхні. Усе це знаходить повні аналоги в сіроглиняній гончарній кераміці міст Північного Причорномор'я в римський час. Ця подібність пояснюється тим, що такий сіроглиняний посуд є частиною матеріальної культури римських провінцій, яка одержала широке розповсюдження у різних групах населення Європи в першій половині I тисячоліття н. е. Складається враження, що більша частина цієї кераміки практично непридатна для етнокультурних спостережень. Вона характерна також для черняхівської культури, оскільки остання є провінціальноримською. Отже, при зіставленні сіроглиняної кераміки обох груп степових пам'яток простежується часткова своєрідність. Для черняхівських пам'яток вона виявляється в існуванні таких форм посуду, як триручні вази, гранатовий вузькогорлий глек з підкресленою біконічністю тулуба, кубки, зерновики, кухлі. Специфічними прийомами обробки поверхні цієї кераміки є косі канелюри, горизонтальні фасетки на ребрі, штампований та нанесений зубчатим колесиком орнамент. Усі ці форми посудин та прийоми орнаментативної відсутні в сіроглиняній кераміці пам'яток типу Мологи, а лінійний пролощений орнамент рідший та бідніший, ніж на черняхівській кераміці. Він зводиться майже виключно до горизонтальної ламаної або хвилястої лінії та косої сітки. Крім того, на цих поселеннях виділяється невелика група сіроглиняних посудин з дуже темною, чорнуватою матовою або слабо лощеною поверхнею, які мало схожі до черняхівської кераміки. Форми цих посудин поки що не реконструйовані. Очевидно, специфічним слід вважати і малу кількість сіроглиняного посуду, що навіть на Молозі становить близько 12%.

¹² Чеботаренко Г. Ф. Отчет о раскопках, проведенных Измайльской археологической экспедицией ИА АН УССР в 1976 году в Измайльском и Килийском районах Одесской области. Хранится в Измайльском музее А. В. Суворова; Гудкова А. В., Черняков И. Т. Полевой отчет о работе Измайльской новоостроечной экспедиции в 1977 году. — НА ИА АН УССР, 1977/21.

¹³ Гудкова А. В. Отчет о раскопках поселения и могильника римского времени Молога II в 1979 г. — НА ОАМ, 1978.

У той же час на поселеннях черняхівського типу, наприклад в Буджаці, кількість його коливається від 58 до 91,8%.

Як і можна було чекати, дуже показовою з точки зору відмінності керамічних комплексів обох груп пам'яток є ліпна кераміка. На пам'ятках черняхівського типу її кількість незначна: найбільша на поселенні Холмське I — 17%, а на досліджуваних поселеннях число її уламків коливається від 19% на Молоді II до 56% на Вовчій Балці. Якщо не враховувати амфор, то ліпний посуд був найбільше поширеним у побути мешканців цих поселень. Він має свої специфічні ознаки. Цю кераміку виготовлено з тіста з дуже великим вмістом крупнозернистого шамоту з тих же посудин. Глина в тісті є лише зв'язуючим матеріалом. Внаслідок цього керамічна маса дуже груба. Обпалювання виробів в основному досить рівномірне. Колір уламків кераміки коричнево-сірий. Світлі плями на поверхні посудин не інтенсивні і трапляються не часто. Лише незначна частина фрагментів має на зламі різноколірні прошарки, що свідчить про нерівномірність обпалювання. Очевидно, воно проводилося в побутовій

Кераміка дочерняхівських пам'яток:

1—4, 6, 14, 15, 19, 22 — поселення Вовча Балка;
5, 12, 18, 25 — поселення Холмське II; 7—11, 13,
16, 17, 20, 21, 23, 24 — поселення Молоді II.

печі. Переважаючою формою цього посуду є горщики (рисунок, 1—13). У них невелика шийка, що розходить до верху або пряма. Вінця спеціально не профільовані і мають вигляд звичайної закраїни, дуже часто зрізаної по горизонталі. Горловина переходить в тулуб різким перегином, який особливо помітний всередині посудини. Плічка різко розширені й опуклі. Саме на цю частину горщика припадає його найбільший діаметр. У багатьох посудин денце масивне. В інших випадках придінна частина різко звужена і стінки на висоту в 1—2 см ідуть майже по вертикалі, утворюючи своєрідний піддон, а денце виявляється маленьким. Орнамент на ліпній кераміці трапляється рідко. Звичайно це косі насічки та заглиблення по краю вінця, інколи — на плічках. Часом на плічках бувають виступи заступи (рисунок, 11) або ями-вм'ятини. Характерний прийом обробки поверхні у деякої частини посудин — розчіси зубчатим штампом (рисунок, 10), нанесені хаотично, не тільки зовні, але інколи і всередині. Крім горщиків, дуже поширеною та характерною знахідкою є конічні кришки з грибоподібною ручкою зверху (рисунок, 18, 24, 26). Трапляються уламки ліпних мисок та глеків (рисунок, 14—17).

Ліпна кераміка на пам'ятках черняхівського типу Задністров'я в основному відома з фрагментів. Цілі форми виявлено лише на поселенні Нерушай¹⁴ та могильнику Холмському. Переважають горщики різноманітної форми. Горловина дуже низька, злегка відігнута назовні, інколи — вертикальна. Плічка пологі, вінця у вигляді закругленої нерівної закраїни, спеціально не профільовані. Максимальне розширення тулуба — на середині висоти посудини, інколи дещо вище. Денце іноді слабо виділене ззовні за рахунок домазування глини на поверхню, на якій ліпили посудини. За матеріалами Нижнього Дніпра Е. О. Симо-

¹⁴ Кравченко Н. М. К изучению памятников черняховского типа... — МАСП, 1971, вып. 7, с. 55—56.

нович вважає цю форму типовою для степових пам'яток¹⁵. Часом трапляються баночні посудини з такою самою горловиною. Глиняна маса груба, комкувата, з невеликою кількістю крупнозернистого шамоту ліпної кераміки. Не виключено, що грудкуватість пояснюється домішкою сухої глини¹⁶. Обпалювання проводилося на відкритому вогні. Пофарбованість поверхні плямиста, уламок кераміки на зламі чорний. Ні разу не спостерігались яка-небудь спеціальна обробка поверхні та орнамент.

Про речовий матеріал обох груп пам'яток робити висновок досить важко. Обсяг розкопок на досліджуваних поселеннях недостатній для категоричних висновків. Досі на цих поселеннях поки що невідомі кістяні гребені та конічні кістяні підвіски, характерні для черняхівської культури. Підв'язні фібули з могильника Молога II подібні до таких самих із черняхівських пам'яток. Але їх, як імпорт, навряд чи можна вважати визначальними з точки зору культурної атрибуції конкретної пам'ятки. Кам'яні бруски різноманітні. На Молозі та аналогічних пам'ятках вони плоскі, видовжені, з просвердленим отвором для підвішування на одному з кінців. На степових поселеннях черняхівського типу вони мають вигляд дуже спрацьованого в середній частині паралелепіпеду із заглибленнями, зробленими для заточки шил або яких-небудь подібних знарядь. Отворів на цих брусках немає.

Порівняти домобудівництво ми поки що не можемо, оскільки на досліджених поселеннях, крім Мологи II, його залишки не знайдено. Наскільки показова в цьому відношенні Молога II з її кам'яними будинками, досі не з'ясовано. Поселення Вовча Балка та Холмське II повністю розорали. Залишків будинків не виявлено, а розкопками зафіксовано майже виключно господарські ями, заповнені керамікою та кістками тварин. У поселеннях же черняхівського типу Задністров'я зафіксовано кам'яні (Фурманівка I, Главани, Холмське I), каркасні наземні (Нерушай, Нагорне II) та, можливо, напівземляночні (Нагорне II, Фурманівка I, Дракуля) житла.

Хронологічне співвідношення обох груп пам'яток ще не вияснено остаточно. На всіх досліджених поселеннях, крім Мологи II, не знайдено матеріалів, які можна точно датувати. Початкова межа часу їх існування не може бути нижча, ніж Мологи, тому що відсутні амфори рубежу ери I і II ст. н. е. Верхня дата менш конкретна, тому що хронологічно точно не визначена. Немає впевненості, що верхню дату слід обов'язково поширювати на всі пам'ятки. Не виключена можливість їх існування і в III ст.

Визначення культурної належності виділеної групи пам'яток на сучасному рівні їх вивчення може бути лише гіпотетичним, тому ми поки обмежуємося лише виділенням і загальною характеристикою цього археологічного феномену.

Ареал пам'яток Північно-Західного Причорномор'я не можна визначити з повною точністю. Вони знайдені по всьому степовому Задністров'ю в межах Одеської області. Поки що немає будь-яких загальноісторичних чи теоретичних міркувань, які переконували б у неможливості їх існування в степовій частині Молдавії. Швидше, навпаки, Е. А. Рикман 206 поселень цього району визначає як черняхівські¹⁷. Для 33 пам'ятників з цього числа підйомний матеріал не охарактеризований. Шістнадцять із врахованих ним пам'яток по наявному опису кераміки подібні до тих, які ми розглядаємо¹⁸. На них відмічено лише уламки римських амфор, іноді в поєднанні з невиразними уламками

¹⁵ Сьомонович Э. А. Лепная посуда памятников черняховской культуры Нижнего Днестра. — КСИИМК, 1957, вып. 68, с. 15, 16, рис. 5, 1, 2, 4, 6, 7.

¹⁶ Бобринский А. А. Гончарство Восточной Европы. — М., 1978, с. 108.

¹⁷ Рикман Э. А. Памятники сарматов и племен черняховской культуры. — Археологическая карта Молдавской ССР, 1975, вып. 5, с. 170.

¹⁸ Рикман Э. А. Памятники сарматов и племен черняховской культуры. — Археологическая карта Молдавской ССР, 1975, вып. 5, с. 115, 116, 143, 150, 153, 157, 173, 447, 470, 474, 475, 479, 500, 601, 605, 611.

ліпного посуду. Останнім часом у степовій частині Молдавії виявлено пам'ятки римського часу, що відрізняються від черняхівських¹⁹. Їх керамічний комплекс дуже схожий з описаним пізньоскіфським. Обряд поховання — лише кремація з різними формами поховання останків.

Про можливість існування подібних пам'яток у степах між Бугом і Дністром у першій половині I тисячоліття можна лише здогадуватися, бо цей район вивчений ще недостатньо. Тут в даний час вдалося врахувати близько сотні пам'яток цієї доби. Розкопувалися поселення і могильники лише черняхівського типу. Виключення становить одне поселення поблизу обсерваторії в с. Маяки на східному березі Дністровського лиману, відкрите випадково під час робіт на розташованому поблизу курганному могильнику²⁰. У зібраному на поверхні матеріалі та в кількох господарчих ямах тут виявлено ліпну кераміку пізньоскіфського типу. Частина врахованих пам'яток майже не піддається культурно-хронологічній інтерпретації. Це стосується розвідок М. С. Синіцина, який в 50-х роках планомірно і систематично оглянув береги Куяльницького лиману, околиці Одеси і зафіксував пам'ятки на території самого міста²¹. Але термінологія, що застосовувалась ним для позначення культурної і часової приналежності відкритих пам'яток, виявилася недостатньо чіткою для виділення об'єктів перших століть нашої ери. Це стосується насамперед тих поселень, які М. С. Синіцин відніс до скіфо-сарматського часу. Колекція піднятого матеріалу із його розвідок, на жаль, майже не збереглася, що робить неможливим уточнення цього визначення камеральними методами. Очевидно, потрібен повний збір матеріалів на поселеннях. Згідно зі звітами про розвідки²², на досліджуваній території вдається виділити 15 поселень, на яких виявлено уламки амфор римського часу та іноді невиразні фрагменти ліпного посуду. По аналогії із Задністров'ям можна передбачити, що ці пам'ятки відрізняються від поселень черняхівського типу.

Для визначення культурно-історичного місця групи пам'яток, що розглядаються, природно спробувати зіставити їх матеріальну культуру з сарматською. У степах Задніпров'я в сарматських похованнях трапляються поодинокі ліпні горщики і конічні кришки, аналогічні подібним з дочерняхівських поселень (могильники поблизу с. Огородне)²³. Далі на захід такий матеріал відомий в Мунтенії, наприклад в сарматському похованні № 148 на могильнику Таргшор, де виявлено горщик із зубчатими розчосами на тулубі²⁴. Подібний посуд відомий також із сарматських підмогильних поховань на р. Молочній²⁵. Однак наскільки вони типові для сарматів, визначити важко. Деякі поодинокі знахідки суперечать цьому. Так, М. І. Вязьмітіна горщики із поховань на р. Молочній пов'язала не з сарматами, а з керамікою нижньодніпровських городищ²⁶. Показово і те, що обряд поховання населення Мологи не

¹⁹ Шербакова Т. А. Памятники римского времени в зоне Буджакской степи. — В кн.: Тез. докл. XVIII конф. ИА АН УССР. Днепропетровск, 1980.

²⁰ Повідомлення Е. Ф. Патокової. Кераміка зберігається у фондах ОАМ.

²¹ Синіцин М. С. Дослідження скіфо-сарматських пам'яток під Одесою у 1946 р. — АП УРСР, 1959, т. 2, с. 149—165; Синіцин М. С. Карта поселень і городищ між гирлами Дністра і Південного Бугу скіфо-сарматського часу. — НЗ ОДПУ, 1955, т. 10, с. 33—61.

²² Загинайло А. Г. Звіт про археологічні роботи в Ширяєвському районі Одеської області в 1972 р. — НА ІА УРСР, 1972/69; Загинайло А. Г. Звіт про польові археологічні розвідки в Біляєвському і Овідіопольському районах Одеської області в 1973 р. — НА ІА АН УРСР, 1973/60; Загинайло А. Г. Звіт про археологічні розвідки в 1975 р. Березовському, Миколаївському, Котовському, Красноокнянському районах Одеської області. Зберігаються на кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків ОДУ.

²³ Суботін Л. В., Загинайло А. Г., Шмаглій М. М. Кургани у с. Огородне. — МАСП, 1970, вып. 6, с. 148, рис. 13, 5; с. 149, рис. 14, 2.

²⁴ Diaconu Ch. Despre sarmatii la Dunarea de jos in lumina descoperirilor de la Tirgsoy. — SCJV, 1963, 14, N 2, p. 327, fig. 11, 2, 3.

²⁵ Вязьмітіна М. І., Ілліньська В. А., Покровська Є. Ф. та ін. Кургани біля с. Новопилипівка і радгоспу «Аккермень». — АП УРСР, 1960, т. 8, с. 76, рис. 62, 5; с. 81, рис. 62, 6; с. 87, рис. 68, 14.

²⁶ Вязьмітіна М. І. Вивчення сарматів на території Української РСР. — Археологія, 1953, 8, с. 67.

має виражених сарматських рис. Процес осілої сарматів і появи у них поселень (як це відомо по дослідженнях в Молдавії), на дослідженій території археологічно поки що не засвідчено. Слід відзначити, що в матеріальній культурі описаних поселень не помічено гето-дакійські риси.

Виділення в степах Північно-Західного Причорномор'я етарожитностей, що передували пам'яткам черняхівського типу, неминує ставити питання про характер взаємовідносин цих двох груп пам'яток. Сучасний стан дослідження ще недостатній для вирішення цього питання. Зараз можна вважати правомірними дві гіпотези. З одного боку, відмінності між двома групами пам'яток можуть мати в основному хронологічний характер, що свідчить про їх генетичні зв'язки. З другого боку, якщо між ними існує хронологічний розрив, генетичні зв'язки неможливі. Розв'язання питання повинно йти передусім шляхом чіткого визначення верхньої дати більш ранніх пам'яток і нижньої — пам'яток черняхівського типу.

У радянській історіографії неодноразово висловлювалася гіпотеза про переселення носіїв черняхівської культури на південь до Чорного моря. Правда, ця думка достатньо не аргументована. Правомірне і твердження, що пам'ятки черняхівського типу в степах залишені населенням місцевого походження. Так чи інакше, але виділення пам'яток перших століть нашої ери в степах Північно-Західного Причорномор'я дає можливість поставити розв'язання цього питання на міцну фактологічну базу. Тепер зрозуміло, що вже в перших століттях нашої ери тут існувало дочерняхівське осіле населення, але чи брало воно участь у формуванні пам'яток черняхівського типу, поки що не встановлено.

А. В. ГУДКОВА

Поселения первых веков нашей эры в степях Северо-Западного Причерноморья

Резюме

Археологические исследования последних лет дают возможность глубже изучить историю земледельческого населения римского времени в степях между Дунаем и низовьем Днестра. Анализ материалов раскопок и разведок позволяет выделить здесь две группы поселений: одна включает давно известные памятники черняховского типа, другая — более ранние, хронологически предшествующие черняховским.

Из числа памятников ранней группы раскапывались поселения Молога II (с могильником), Волчья Балка, Холмское II; разведками обследованы Старые Трояны III, Главаны IV и несколько десятков других памятников. Постройки исследовались лишь в Мологе II. Они сооружены в традициях каменного домостроительства местного населения Северного Причерноморья. Погребальный обряд находит аналогии в культуре позднескифского населения Нижнего Днепра. Для керамического комплекса обследованных памятников характерен большой процент амфор и лепной посуды и меньший — гончарной серо- и красноглиняной керамики. Датируются эти древности в пределах от конца I до конца II—начала III вв. н. э.

І. Т. ЧЕРНЯКОВ, М. М. ШМАГЛІЙ

Дерев'яні псалії ямної культури

Приручення та використання коня відіграло значну роль в історії людського суспільства починаючи з часів епохи енеоліту до середини нашого століття. На мускульній силі цієї тварини базувалися не тільки прогресивний розвиток багатьох галузей господарства, але здебільшого розвиток військової справи, засобів сполучення, освоєння величезних географічних районів земної кулі. Радянські дослідники справедливо оцінили перший факт приручення коня як «поворотний момент в історії енеолітичного населення Південної Європи»¹.

¹ Даниленко В. М., Шмаглій М. М. Про один поворотний момент в історії енеолітичного населення Південної Європи. — Археологія, 1972, 6, с. 3—20.